

LAPS/13/2024, 29.2.2024

Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan lakivaliokunnalle kansalaisaloitteesta ”Rikkomaton – kielletään eheytyshoidot” (KAA 6 /2023 vp)

Viite: Lakivaliokunta tiistai 5.3.2024 klo 10.00/ KAA 6/2023 vp / Asiantuntijapyyntö

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991, LOS), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi kansalaisaloitetta yleissopimuksen näkökulmasta.

Kansalaisaloitteen keskeinen sisältö

Kansalaisaloitteen mukaan sen ”[t]avoitteena on kieltää hoidot, jotka tähtäävät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen niin kutsuttuun ”eheyttämiseen” eli seksuaalisuuden muuttamiseen heteroksi ja/tai sukupuolen muuttamista cis-sukupuoliseksi. --- Eheytyshoidot ovat perustuslaissa ja kansainvälisissä sopimuksissa turvattujen ihmisoikeuksien vastaisi. Kansalaisaloite edellyttää, että eduskunta ryhtyy toimeen suomalaisten ja muiden Suomessa asuvien ihmisoikeuksien turvaamiseksi kriminalisoimalla tällaiset hoidot”.¹

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- Lapsiasiavaltuutettu kannattaa ehdotusta ”eheytyshoitojen” kieltämisestä.
- Lapsen terveyttä ja hyvinvointia vaarantavilla ”eheytyshoidoilla” loukataan lapsen perus- ja ihmisoikeuksia. Lapsen suojelulle on vahva perus- ja ihmisoikeudellinen perusta.

- Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että huolimatta siitä, että ilmiöstä käytetään melko vakiintuneesti termejä ”eheytyshoito” tai ”eheytysterapia”, voivat termit olla harhaanjohtavia. Ne ohjaavat helposti ajattelemaan, että kyse olisi jollain tavoin tutkittuun tietoon perustuvasta terapeuttisesta tai lääketieteellisestä hoidosta tai hoidoista, jotka tekevät ihmisestä jollain lailla aiempaa ”eheimmän”.
- Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten kokemukset terveydenhuollon palveluista, kuten terveystarkastusten laadusta, ovat muita lapsia heikkommat.
- Nykyisen saatavilla olevan tutkimustiedon mukaan toiminnalla, jolla pyritään muuttamaan tavalla tai toisella seksuaalista suuntautumista tai sukupuolikäsitystä, voidaan vakavasti vahingoittaa lapsen mielenterveyttä ja hyvinvointia.
- Lapsiasiavaltuutettu ei ota tarkemmin kantaa siihen, miten ”eheytyshoitojen” kieltäminen tulisi lainsäädännön tasolla toteuttaa, mutta pitää tärkeänä, että mahdollisessa sääntelyssä huolehditaan siitä, että kiello koskee kattavasti lapsiin eli alle 18-vuotiaisiin kohdistettavaa toimintaa.
- Lapsiasiavaltuutettu korostaa myös aihetta koskevan, tutkittuun tietoon perustuvan tiedon lisäämisen tarvetta sekä ammattilaisille että lapsille itselleen.
- Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että lapsiin voidaan kohdistaa myös muunlaista lapsen terveyttä ja hyvinvointia vaarantavaa ”hoitoa” tai ”terapiaa”, jolle ei ole lääketieteellisiä perusteita ja/tai joka ei perustu tieteelliseen tutkimusnäyttöön. Lainsäädäntötarpeita on siten tarpeen tarkastella laajemminkin.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Lapsiasiavaltuutettu kannattaa ”eheytyshoitojen” kieltämistä

Lapsiasiavaltuutettu kannattaa ehdotusta ”eheytyshoitojen” kieltämisestä. ”Eheytyshoitoja” kohdistetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin, jotka ovat monessa suhteessa haavoittuvassa asemassa oleva ihmisryhmä. Erityisen haavoittuvia on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lapset. He ovat haavoittuvia jo ikänsä ja kehitystasonsa puolesta, mutta myös siksi, että heillä ei vielä ole kykyä ja mahdollisuuksia puolustaa omia oikeuksiaan.

Lapset ovat monin tavoin alisteisessa asemassa suhteessa aikuisiin: sekä omiin vanhempiinsa että niiden yhteisöjen aikuisiin, joihin lapsi kuuluu. Lapsen elinpiiriin kuuluvilla aikuisilla on erityinen velvollisuus suojella lasta. "Eheytyshoidoilla" pyritään vaikuttamaan lapsen seksuaalisuuteen tai käsitykseen omasta sukupuolestaan. Kyse on lapsen identiteetistä, yksityisyyden suojan ja itsemääräämisoikeuden piiriin kuuluvasta ominaisuudesta, joten siihen puuttumisen kynnys on hyvin korkealla.

Käytetty termit "eheytyshoito" voi olla harhaanjohtava

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että huolimatta siitä, että ilmiöstä käytetään melko vakiintuneesti termejä "eheytyshoito" tai "eheytysterapia", voivat termit olla harhaanjohtavia. Ne ohjaavat helposti ajattelemaan, että kyse olisi jollain tavoin tutkittuun tietoon perustuvasta terapeuttisesta tai lääketieteellisestä hoidosta, ja että ihminen olisi näiden jälkeen "eheämpi" kuin ennen.

"Eheytyshoitoja" antavat sellaiset uskonnolliset yhteisöt, jotka eivät hyväksy seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ihmisiä yhdenvertaisina. Tällaisia "hoitoja" tai kannustamista niihin tapahtuu myös esimerkiksi terveydenhuollon ammattilaisten piirissä, joko terveydenhuollon vastaanottoiminnassa tai sen ulkopuolella, vaikka viralliset terveydenhuollon ammattihenkilöitä edustavat tahot ovatkin niistä selkeästi irtisanoutuneet.²

Lapset ovat itse tuoneet ilmi, että he eivät ole saaneet riittävästi tietoa, heitä ei ole otettu vakavasti tai heitä on kohdeltu syrjivästi, kun he ovat hakeneet apua esimerkiksi kouluterveyden huollosta transsukupuolisuuteen liittyen.³ Ylipäätään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten kokemukset terveydenhuollon palveluista, kuten terveystarkastusten laadusta, ovat muita lapsia heikommat.⁴

Lapsiasiavaltuutetun käsityksen mukaan tutkimustieto osoittaa selkeästi, että kyse ei ole parantamiseen tai hyvinvoinnin edistämiseen tähtäävästä hoidosta tai terapiasta, vaan henkilön seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuolikäsitykseen kohdistuvista vaikuttamispyrkimyksistä, joilla on ennemminkin terveyttä ja hyvinvointia heikentäviä vaikutuksia ja, jotka ovat yksilöä syrjiviä. Siksi tässä lausunnossa käytämme termin kohdalla lainausmerkkejä ja tarkoitamme nimenomaan toimintaa, joka on tai voi olla vahingollista lapsen terveydelle ja hyvinvoinnille.

Tutkimustieto ei tue ”ehetyshoitoja”

Tieteellistä, tutkittua näyttöä siitä, että ”ehetyshoidolla” ylipäätään voitaisiin muuttaa seksuaalista suuntautumista tai sukupuoli-identiteettiä, ei ole.⁵ Nykyisen saatavilla olevan tutkimustiedon mukaan tällaisella toiminnalla voidaan vakavasti vahingoittaa lapsen mielenterveyttä ja hyvinvointia. Lapsi, joka tarvitsisi tukea, oikeaa tietoa ja joskus apuakin normaalin kehityksensä ja kasvamisensa turvaamiseksi sekä oman seksuaali- tai sukupuoli-identiteettinsä käsittelyyn, voi kokea suurta ahdistusta ja pelkoa, jos häneen kohdistetaan painostusta tai vaatimuksia toisenlaisesta kehityksestä tai ajattelusta. Lapsi ei voi koskaan antaa tällaiseen lapsen perustavanlaatuisia ihmisoikeuksia loukkaavaan toimintaan pätevää suostumustaan.

Jos lapsen omat vanhemmat, muut läheiset tai lapsen elinpiiriin kiinteästi kuuluvat uskonnolliset tai muut yhteisöt kohdistavat tällaista toimintaa lapseen tai painostavat tavalla tai toisella lasta osallistumaan toimintaan, on se lapselle erityisen vahingollista. Toiminta loukkaa lapsen yksityisyyttä ja koskemattomuutta. ”Hoidosta” kieltäytyminen tai se, ettei se ei johda ”hoitoa” antavan näkökulmasta toivottuun lopputulokseen, voi jopa johtaa siihen, että lapsi suljetaan yhteisön ja pahimmillaan oman perheen ulkopuolelle. Ulossulkeminen vahingoittaa lapsen perusturvallisuutta ja vaarantaa vakavalla tavalla lapsen mielenterveyttä ja hyvinvointia.

”Ehetyshoidot” loukkaavat lapsen perus- ja ihmisoikeuksia

Lapsen terveyttä ja hyvinvointia vaarantavilla ”ehetyshoidoilla” loukataan lapsen perus- ja ihmisoikeuksia. Lapsen suojelulle on vahva perus- ja ihmisoikeudellinen perusta.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaan kaikissa lapsia koskevissa toimissa ja päätöksenteossa, mukaan lainsäädäntöelimien toimet, on ensisijaisena harkintaperusteena oltava lapsen etu (3 artikla 1. kohta). Yleissopimus takaa jokaiselle lapselle oikeuden syrjimättömyyteen (2 artikla), oikeuden kehittymisen edellytyksiin mahdollisimman täysimääräisesti (6 artikla) ja oikeuden mahdollisimman hyvää terveydentilaan (24 artikla). Lapsella on myös oikeus ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen (14 artikla), oikeus ilmaista näkemyksensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja saada ne huomioonotetuksi kehitystasonsa mukaisesti (12 artikla) ja oikeus mielipiteen vapauteen (13 artikla).

Lapsella on oikeus suojeluun kaikenlaiselta ruumiilliselta tai henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä (LOS 19 artikla 1. kohta). Tällaisten suojelutoimien tulisi tarvittaessa sisältää tehokkaita menetelmiä sosiaalisten ohjelmien perustamiseksi, joiden avulla lasta ja hänestä huolehtivia henkilöitä tuettaisiin, samoin kuin menetelmiä edellä kuvattujen lasten pahoinpitelytapauksen ehkäisemiseksi, tunnistamiseksi, raportoimiseksi, käsiteltäväksi saattamiseksi, tutkimiseksi, hoitamiseksi ja jatkoseurannaksi sekä tarvittaessa oikeuslaitoksen asiaan puuttumiseksi (19 artikla 2. kohta).

Lapsen oikeuksien sopimuksen täytäntöönpanoa ohjaava ja valvova YK:n lapsen oikeuksien komitea painottaa ”kaikkien nuorten oikeutta sananvapauteen sekä ruumiillisen ja psykologisen koskemattomuuden, sukupuoli-identiteetin ja kehittyvän itsenäisyyden kunnioittamiseen. Se tuomitsee niin kutsutut ”hoidot”, joilla yritetään muuttaa seksuaalista suuntautumista, ja intersukupuolisten nuorten pakottamisen kirurgisiin toimenpiteisiin tai hoitoihin. Komitea kehottaa valtioita poistamaan tällaiset käytännöt, kumoamaan kaikki lait, joissa kriminalisoidaan tai muuten syrjitään yksilöitä heidän seksuaalisen suuntautumisensa, sukupuoli-identiteettinsä tai intersukupuolisuutensa takia, ja hyväksymään lakeja, jotka kieltävät syrjinnän näillä perusteilla. Valtioiden tulisi myös ryhtyä tehokkaisiin toimiin kaikkien lesbo-, homo-, bi -sekä trans- ja intersukupuolisten nuorten suojelemiseksi kaikilta väkivallan, syrjinnän tai kiusaamisen muodoilta lisäämällä yleistä tietoisuutta ja toteuttamalla turva- ja tukitoimenpiteitä”.⁶

Suomen perustuslain (731/1999, PL) 7 §:n mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Suomen valtiolla on velvollisuus turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (PL 22 §).

”Eheytyshoitujen” kieltäminen lailla

Kansalaisaloitteessa ehdotetaan, että ”eheytyshoidot” tulisi kriminalisoida kokonaisuudessaan. Aloitteessa todetaan, että joissain tilanteissa ”eheytyshoito” voisi täyttää jo nyt rikoslain 21:5 mukaisen pahoinpitelyn tunnusmerkistön, mutta toimintaa ei tunnisteta rikokseksi. Siinä todetaan myös, että ”eheytyshoitona” tehty henkinen väkivalta

voi olla vaikea osoittaa, koska syy-yhteys teosta aiheutuneeseen vahinkoon voi olla vaikea näyttää toteen.

Mainitun syy-yhteyden osoittamisen lisäksi tällaisen toiminnan tekijän yksilöiminen (erityisesti, kun kyse on tietyn yhteisön harjoittamasta toiminnasta), toiminnan valvonnan järjestäminen ja ylipäätään sen määrittely, millainen toiminta on kielletty, on vaativa, mutta ei mahdoton tehtävä. Rikoslain säännöksiltä edellytetään selkeyttä ja tarkkarajaisuutta.

”Eheyshoidot” kieltävää sääntelyä on kuitenkin toteutettu useissa maissa. Ainakin Norjassa ja Islannissa kiello on kirjattu rikoslakiin. Esimerkiksi Norjassa sääntely (2023) kattaa toista loukkaavat psykoterapeuttiset, lääketieteelliset ja vaihtoehtoiset menetelmät sekä uskontoon perustuvat menetelmät tai vastaavat systemaattiset toimenpiteet, joiden tarkoituksena on vaikuttaa asianomaiseen siten, että hän muuttaisi, kieltäisi tai tukahduttaisi seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoli-identiteettiään. Alle 18-vuotiaan kohdalla tällaiselle toiminnalle tai menetelmille altistaminen on rangaistavaa.⁷

Lapsiasiavaltuutettu ei ota tarkemmin kantaa siihen, miten ”eheytyshoitojen” kieltäminen tulisi lainsäädännön tasolla toteuttaa. Se on lainsäätäjän ja lainvalmistelijoiden tehtävä. Lapsiasiavaltuutettu pitää kuitenkin tärkeänä, että mahdollisessa sääntelyssä huolehditaan siitä, että kiello koskee riittävän kattavasti myös lapsiin eli alle 18-vuotiaisiin kohdistettavaa toimintaa. Lainvalmistelun yhteydessä on tehtävä kattava, eri sääntelyvaihdot huomioon ottava lapsivaikutusten arviointi. Lapsiasiavaltuutettu korostaa myös aihetta koskevan, tutkittuun tietoon perustuvan tiedon lisäämisen tarvetta sekä ammattilaisille että lapsille itselleen.

Muu lapsen kohdistuva terveyttä ja hyvinvointia vaarantava toiminta

Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että lapsiin voidaan kohdistaa myös muunlaista lapsen terveyttä ja hyvinvointia vaarantavaa ”hoitoa” tai ”terapiaa”, jolle ei ole lääketieteellisiä perusteita ja/tai joka ei perustu tieteelliseen tutkimusnäyttöön. Vaikka tällainen toiminta ei olisikaan rinnastettavissa suoraan kansalaisaloitteessa tarkoitettuun ”eheytyshoittoon”, voi siinä olla hyvin samankaltaisia piirteitä. Yhteistä on ainakin se, että toiminta vahingoittaa lasta eikä sille ole perusteita, jotka olisi tieteellisesti hyväksyttävästi osoitettu. Taustalla on myös usein jokin uskonnollinen tai muu ideologinen käsitys, johon lapsen yhdenvertaisuutta, identiteettiä ja koskemattomuutta loukkaava toiminta perustuu.

Pääministeri Orpon hallitusohjelmaan⁸ on kirjattu, että hallituskaudella selvitetään vaihtoehtohoitoihin ja ei-lääketieteellisin perustein annettaviin esteettisiin hoitoihin liittyvää lainsäädäntötarvetta yhdessä työ- ja elinkeinoministeriön kanssa potilasturvallisuuden varmistamiseksi (s. 36). Lapsiasiavaltuutettu järjesti aiheesta pyöreän pöydän keskustelun lokakuussa 2023.⁹ Keskustelussa tunnistettiin tarve lainsäädännölle, jolla voidaan paremmin turvata alan valvontaa ja turvallisuutta sekä kuluttajasuojaa. Vaikka virallisen lääketieteen ulkopuoliset hoidot ja hyvinvointipalvelut pääosin edistävät asiakkaiden hyvinvointia, on alalla tunnistettavissa jossain määrin myös lasten kannalta heidän turvallisuuttaan vaarantavaa tai riskejä sisältävää toimintaa. Hallitusohjelman mukaisessa selvityksessä olisi tunnistettava lapsen terveyden ja hyvinvoinnin vaarantava toiminta ja kieltää tällaisen toiminnan harjoittaminen yksiselitteisesti.

Edellisessä pääministeri Marinin hallitusohjelmassa¹⁰ todettiin, että intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeutta vahvistetaan ja luovutaan pienten lasten kosmeettisesta, ei-lääketieteellisestä sukuelinkirurgiasta. Tätä ei toteutettu ko. hallituskaudella, mutta ns. translain hallituksen esityksen (HE 189/2022 vp) eduskuntakäsittelyn yhteydessä todettiin, että sosiaali- ja terveysministeriö valmistelee tätä koskevan sääntelyn erikseen¹¹. Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta sekä lakivaliokunta kiirehtivät sääntelyn edistämistä.¹²

Lapsiasiavaltuutettu on useaan otteeseen ottanut kantaa intersukupuolisten lasten oikeuteen koskemattomuuteen ja pitää tärkeänä, että lainsäädäntö saatetaan tältä osin vastaamaan lapsen oikeuksia mahdollisimman pian.¹³

Lapsiasiavaltuutettu teki vuonna 2017 opetus- ja kulttuuriministeriölle aloitteen uskonnollisten yhdyskuntien valvonnasta.¹⁴ Sen taustalla oli julkisuudessa esiin nostettu huoli tilanteista, joissa yhteisöt eivät aina toimi lapsen oikeuksia kunnioittavalla tavalla. Aloite ei johtanut jatkotoimenpiteisiin ministeriössä. Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että aloitteen sisältämät ehdotukset uskonnollisten yhdyskuntien valvonnasta ovat edelleen ajankohtaisia.

Lisäksi lapsiasiavaltuutettu¹⁵ ja myös pohjoismaiset lapsiasiavaltuutetut¹⁶ ovat jo vuosia pyrkineet siihen, että poikien ei-lääketieteellisin perustein tehtävästä ympärileikkauksesta säädettäisiin lailla. Tämäkään aloite ei ole johtanut lainsäädäntötoimiin, vaikka korkein oikeus on aihetta koskevissa ratkaisuissaan todennut lainsäädännön tarpeen.

Korkeimman oikeuden mukaan (KKO:2016:24, kohta 19) sosiaali- ja terveysministeriön asiasta antamaan suositukseen ei voida perustaa rangaistusvastuuta pahoinpitelyä koskevassa asiassa ja, että suosituksessa ei oteta kantaa sen vastaisen menettelyn seuraamuksiin (KKO:2016:25, kohta 10). Se korosti (KKO:2016:25, kohta 11), että "[m]uulla kuin lääketieteellisellä perusteella suoritettun ympärileikkauksen hyväksyttävyyden arviointi edellyttää laaja-alaista ja monitahoista lapsen kokonaisuuteen liittyvää punnintaa, jossa otetaan huomioon paitsi lapsen ja lapsen huoltajien oikeudet, myös teko-olosuhteisiin ja toimenpiteen suorittajaan liittyvät kysymykset. Tällainen punninta on mahdollista vain asianmukaiseen valmisteluun perustuvassa lainsäädäntömenettelyssä".

Lapsiasiavaltuutettu katsoo edelleen, että poikien ei-lääketieteellisestä ympärileikkauksesta tulisi säätää lailla.

Jyväskylässä 29.2.2024

Elina Pekkarinen
lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
juristi

¹ KAA 6/2023 vp.

² Mm. Suomen psykiatriyhdistys https://www.psy.fi/blogit_ja_kannanotot/suomen_psykiatriyhdistyksen_kannanotto_ehyysterapioihin.1313.blog ja Suomen psykologiliitto <https://www.psyli.fi/suomen-psykologiliiton-kanta-ehetyshoitoihin-on-ehdottoman-kielteinen/>

³ Lapsiasiavaltuutetun ja sateenkaarevien nuorten tapaamiset 2021 <https://lapsiasia.fi/lasten-kuulemiset>

⁴ THL:n työpäpaperi 6/2023 lasten ja nuorten palvelujen yhdenvertainen saavutettavuus. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/146346/TY%c3%962023_006_Lasten%20ja%20nuorten%20palveluiden%20yhdenvertainen%20saavutettavuus_s_korjattu%20280323.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Ks. myös raportti LGBTI-nuorten tilanteesta pohjoismaissa (2021): https://books.google.fi/books?hl=en&lr=&id=7LJREAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA2&dq=lgbti+young+experiences+treatment&ots=Dbe2nBe93v&sig=95D3KlfATs4aWJw2Gp8VNF5oal4&redir_esc=y#v=onepage&q=lgbti%20young%20experiences%20treatment&f=false. s. 29 ja 36.

⁵ Ks. esim. An assessment of the evidence on conversion therapy for sexual orientation and gender identity <https://www.gov.uk/government/publications/an-assessment-of-the-evidence-on-conversion-therapy-for-sexual-orientation-and-gender-identity> ja

Conversion therapy: an evidence assessment and qualitative study <https://www.gov.uk/government/publications/conversion-therapy-an-evidence->

[assessment-and-qualitative-study/conversion-therapy-an-evidence-assessment-and-qualitative-study#conclusions-1](#) (UK Government Equalities Office and Equality Hub, 29 October 2021)

⁶ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 20 (2016) lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta nuoruusiässä. CRC/C/GC/20, kohta 34.
www.lapsiasia.fi/yleiskommentit.

⁷ Ks. tarkemmin <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Beslutninger/Lovvedtak/2023-2024/vedtak-202324-016/> ja <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2023-2024/inns-202324-105l.pdf>

⁸ Vahva ja välittävä Suomi. Neuvottelutulos hallitusohjelmasta 16.6.2023.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>

⁹ Pyöreän pöydän keskustelu lapsen oikeuksista ja virallisen lääke-tieteen ulko-puolisista hoito-muodoista ja hyvinvointi-palveluista. https://lapsiasia.fi/-/pyorea-poyta_terveys

¹⁰ Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. 10.12.2019. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>

¹¹ Ks <https://stm.fi/itsemaaramisoikeuden-vahvistaminen>

¹² Lakivaliokunnan lausunto LaVL 29/2022 vp
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/LaVL_29+2022.aspx ja

sosiaali- ja terveysvaliokunnan mietintö StVM 42/2022 vp
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Mietinto/Sivut/StVM_42+2022.aspx

¹³ Mm. Pyöreän pöydän keskustelu intersukupuolisten lasten hoitokäytännöistä 26.4.2016 (muistio https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37287625/Pyorea_poyta-26042016-muistio.pdf/a12e00eb-6db5-30de-81e5-f9c0fb6e2801/Pyorea_poyta-26042016-muistio.pdf?t=1463057052000),

lapsiasiavaltuutetun näkemykset translainsäädännön uudistamiseen liittyen 24.9.2021
https://lapsiasia.fi/-/laps_nakemykset_stm_translaki ja

lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle koskien hallituksen esitystä eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi 25.11.2022 https://lapsiasia.fi/-/laps_lausunto_stv_he1892022vp

¹⁴ Ks. <https://lapsiasia.fi/-/lapsiasiavaltuutetun-aloite-uskonnonvapauslaissa-saadetyn-asiantuntijalautakunnan-tehtavan-ja-kokoonpanon-muuttamisesta->

¹⁵ Aloite sosiaali- ja terveysministeriölle poikien ei-lääketieteellistä ympärileikkausta koskevan lainsäädännön säätämiseksi 8.10.2015 <https://lapsiasia.fi/-/aloite-sosiaali-ja-terveysministeriolle-poikien-ei-laaketieteellista-ymparileikkausta-koskevan-lainsaadannon-saatamiseksi->

Lapsiasiavaltuutetun kirjelmä; Poikien ei-lääketieteellistä ympärileikkausta koskevasta ohjeesta tiedottaminen. 20.4.2018 <https://lapsiasia.fi/-/lapsiasiavaltuutetun-kirjelma-poikien-ei-laaketieteellista-ymparileikkausta-koskevasta-ohjeesta-tiedottaminen->

¹⁶ Pohjoismaisten lapsiasiavaltuutettujen ja lasten lääketieteen ammattilaisten yhteinen julkilausuma: Annetaan poikien itse päättää ympärileikkauksesta 30.9.2013
<https://lapsiasia.fi/-/pohjoismaisten-lapsiasiavaltuutettujen-ja-lasten-laaketieteen-ammattilaisten-yhteinen-julkilausuma->